

ENQUESTES TOPONÍMIQUES A ALCOVER (L'ALT CAMP)

Moisés SELFA SASTRE
melfa@xtec.cat

Situació geogràfica d'Alcover

Alcover és un municipi de l'Alt Camp, travessat pel riu Glorieta, afluent, per la dreta, del Francolí. Es troba redossat, al nord, a les muntanyes de Prades, sota els cingles de l'Albiol, Mont-ral i la Riba, al sud. S'estén per la plana del Camp de Tarragona. La vila està emplaçada al peu de la muntanya, a la riba esquerra del Glorieta. Romanen les restes de l'església vella, romànica, coneguda amb el nom de la Mesquita; l'actual església parroquial és del final del segle XVI; té el campanar inacabat.

Alcover compta amb una sèrie de llocs agregats. Fora la vila hi ha un antic convent franciscà, fundat per l'arquebisbe Antoni Agustí el 1582 i desafectat el segle XIX. Destaca també el santuari del Remei (el Remei d'Alcover), a 450 metres d'altitud, i els antics santuaris de les Virtuts (enlairat a 545 metres a la dreta del Glorieta) i de Gràcia (a 640 metres, a la vall de Gràcia). El terme municipal comprèn, a més, nombroses masies i els antics termes de Samuntà (en part) i de Bon Burguet i, vora Picamoixons, el llogaret de la Plana. Bon Burguet (o *Burguet*) és un antic terme (99 h diss, 1960), al sud de la vila d'Alcover, a la dreta del Glorieta; formava part de la comuna del Camp de Tarragona. Gràcia és un antic santuari (*la Mare de Déu de Gràcia*) situat a 640 metres d'altitud, a la vall de Gràcia, entre la serra Lluera i el puig de Marc, dins l'antic terme de Samuntà, construït el 1687. La Pana és un llogaret (74 h, 1970), al nord-est de la vila d'Alcover, a la dreta del Francolí. El segle XIX formà amb Samuntà el municipi de la Plana i Samuntà. El Remei d'Alcover està situat als vessants orientals de les muntanyes de Prades, enlairat damunt la riba esquerra del riu Glorieta. L'actual edifici, beneït el 1779, substituï un antic temple del segle XVI, dedicat a Sant Antoni i a la Mare de Déu. Segons la tradició, la imatge és una Mare de Déu trobada. L'actual santuari, molt venerat a la comarca, té una façana barroca flanquejada per dues torres circulars. Havia estat a càrrec d'ermitans. El Samuntà és un antic terme, situat a la dreta del riu

Glorieta; comprenia l'antic santuari de la Mare de Déu de les Virtuts. En el lloc tingueren drets els comtes de Prades, que Joan Ramon Folc II de Cardona, casat amb Joana de Prades, vengué a l'arquebisbe de Tarragona a mitjan segle xv. El segle xix el terme rural de la Plana i Samuntà fou agregat al municipi d'Alcover. A l'últim, les Virtuts (*ant: la Roca de la Virtut*), antic santuari (*la Mare de Déu de les Virtuts*), situat a 545 m alt, damunt el cingle, dominant la vall del Glorieta. Eclesiàsticament depenia de l'Albiol. En aquest indret, dit *la vall de Rascaç*, del terme de Samuntà, s'alçava ja el 1334 una capella on vivien uns quants beguins. El primer terç del segle xv fou construït el santuari, del qual tingueren cura ermitans fins a la desamortització del segle xix. El 1894 foren duts a l'església de l'Albiol la imatge i el retaule.

En quant a la població, els primers decennis del segle xx es remuntà fins als 2.899 habitants el 1920, i davallà després, sobretot amb la guerra civil (2.512 habitants el 1940) i fins al 1950 (2.458), per iniciar amb la nova etapa d'industrialització una represa que no es va deturar fins al principi dels anys vuitanta (2.643 habitants el 1960, 3.425 habitants el 1981), en què començà una davallada demogràfica a causa de la regressió econòmica, encara que vers al 1991 s'estabilitzà (3.379 h).

Pel que fa a l'economia, hi domina el secà (4.115 ha), amb un 64% de boscos, pasturatges, botjars i erms; hom hi conrea vinya (308 ha), avellaners (299 ha), oliveres (267 ha) i garrofers (237 ha); la resta és dedicada a lleguminoses, cereals i ametllers. Al regadiu (508 ha) són conreats avellaners, hortalisses i arbres fruiters. La terra de conreu, força repartida, és conreada en un 70% per administració directa; la resta, per arrendataris (11%) i per parcers (19%). Les avellanes (12.000 sacs anuals) són una font de riquesa important; també ho és l'avicultura (83.000 caps). La ramaderia (bestiar porquí, boví i oví), en canvi, compta poc. El segon diumenge d'octubre hi té lloc una fira. La indústria derivada de l'agricultura, una foneria, una fàbrica de paper, dues de teixits i l'extracció de lloses de gres (antiga activitat industrial, actualment en auge), completen les activitats econòmiques. Fins fa alguns anys hom fabricava espartenyas i cordes i hom conreava cànem; hi havia també terrissaires i una destil·leria d'aiguarent. Alguns molins aprofitaven el Glorieta i el Francolí per fabricar paper i moldre gra, però actualment estan ensorrats o fan de masia. Hi havia hagut, igualment, una central elèctrica que aprofitava l'aigua del Glorieta, instal·lada dins el terme de Mont-ral. [Tota aquesta informació ha estat facilitada per l'Ajuntament d'Alcover].

Estat de la qüestió

Joan Coromines va ser el primer filòleg que va recórrer el terme municipal d'Alcover per recollir la seva toponímia. Com ens diu a *l'Onomasticon Cataloniae*, va escoltar la forma *alkuvé*, amb *u* tancada, l'any 1964 al poble veí de Valls, si bé també recorda que el seu amic Casacuberta

ja va començar les enquestes en aquest poble l'any 1920. De fet, cita també la pronunciació popular que aquest filòleg va anotar llavors.

Més modernament, Joan Cavallé, per iniciativa pròpia, va començar la recollida de la toponímia d'Alcover. Els seus estudis estan centrats en la toponímia antiga d'aquest poble i, com ens ha dit ell mateix, enquestes orals no en va fer cap. El seu projecte està, de moment, aturat. La nostra feina ha estat i és seguir la feta inicialment per Coromines i Casacuberta i més recentment pel senyor Cavallé.

A l'IES Fonts del Glorieta d'Alcover (l'Alt Camp, Tarragona), des del departament de llengües oficials, coordino un projecte de recollida i estudi filològic de la toponímia d'Alcover. En concret treballem cinc persones (l'Antònia Girona, la Maria Martí, la Carme Arbonès, l'Adolf Boldú i jo mateix) que ens hem dividit el terme municipal en quatre parts. Cada part la treballa un grup de dos persones. A data d'avui podem dir que tenim recollida tota la toponímia oral del terme alcoverenc. Les enquestes les hem fet dia rere dia els mesos de juny, juliol i setembre de 2006. En concret hem aplegat la xifra de 107 topònims. L'ajut dels nostres informants ha estat fonamental i, des d'aquí, els agraïm la paciència que han tingut amb nosaltres.

Per a la recollida del corpus toponímic utilitzarem les *Normes per a recull de topònims* proposades per Enric Ribas i Joan Coromines i que han seguit la majoria dels investigadors fins ara.

La feina que queda per fer

Quina feina ens queda per fer? La primera feina que ens queda per fer és seguir amb la lectura de la documentació antiga ben començada per Joan Cavallé. Concretament a l'arxiu municipal d'Alcover resten sis documents dels segles XIII, XIV i XV on poden aparèixer mencions antigues toponímiques. Però, sens dubte, són els manuals notariaus els que aporten i, de ben segur, aportaran major informació sobre la toponímia pretèrita d'Alcover. A l'Arxiu Municipal de Valls, existeixen capbreus dels segles XV, XVI i XVII rics en toponímia menor. Nosaltres ja hem revisat alguns d'aquests volums notariaus i hem trobat documentació antiga de topònims que fan referència, per exemple, als nombrosos masos estesos pel terme d'Alcover. Una tercera font d'informació és la documentació dipositada a l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona. Allí no hem consultat encara cap volum, però hem cercat l'índex del seu fons. També sens dubte, els nombrosos capbreus allí dipositats ens donaran notícia de topònims utilitzats al llarg del segle XV - XVII.

Una vegada recollida tota la toponímia pretèrita i actual tenim la intenció d'estudiar-la filològicament: fonètica, morfologia i estudi etimològic són les claus per conèixer el procés de formació lingüística d'un corpus utilitzat des de fa anys. No cal dir que la consulta de l'*Onomasticon* és obligada.

Amb tota aquesta feina volem posar un granet de sorra més a l'edifici

aixecat per Coromines amb el seu *Onomasticon*. Aquesta és la nostra il·lusió i aquesta és la nostra tasca.

La toponímia d'Alcover recollida en enquestes orals per nosaltres

ALCOVER

Barranc de la Font de l'Om	La Plana
Barranc de la Font Major	La Romiguera
Barranc de Camps	La Torreta
Bon Burguet	Les Argiles
Bosc de la Vila	Les Eixermares
Camí dels Muntanyans	Les Guixeres
Coma de Gràcia	Les Masies Catalanes
Convent de Santa Anna	Les Roques Roges
Coster de la Plana	Les Virtuts
El Burguet	Los Quints
El Camí de Valls	Mare de Déu de Gràcia
El Cogoll	Maroig
El Glorieta	Mas Bessó
El Purgatori	Mas Blanc
El Samuntà	Mas Caçador
El Segalers	Mas d'en Gomis
El Serradalt	Mas de Batistó
Ermita de la Mare de Déu del Remei	Mas de Bruno
Església de Sant Joan	Mas de Forès
Font de la Canya	Mas de Gaspar
Font de Mas Roig	Mas de Gassol
Fons del Degotall	Mas de Jordi
Hort de la Cinteta	Mas de l'Escoter
Hort de la senyora Tula	Mas de la Cuca
Hort de la Tana	Mas de la Fam
Hort de Murillo	Mas de la Joana
Hort de Nan	Mas de la Mica
Hort del Forner	Mas de la Romeguera
Hort del Xacó	Mas de la Serra
Hort dels Papons	Mas de la Xarina
La Burquera	Mas de Llopis
La Florida	Mas de Meseta
La Font Fesca	Mas de Moliner
La Parellada	Mas de Mont-ravà
	Mas de Pau Jaca

Mas Bessó
Mas Blanc
Mas Caçador
Mas d'en Gomis
Mas de Batistó
Mas de Bruno
Mas de Forès
Mas de Gaspar
Mas de Gassol
Mas de Jordi
Mas de l'Escoter
Mas de la Cuca
Mas de la Fam
Mas de la Joana
Mas de la Mica
Mas de la Romeguera
Mas de la Serra
Mas de la Xarina
Mas de Llopis
Mas de Meseta
Mas de Moliner
Mas de Mont-ravà
Mas de Pau Jaca
Mas de Quiteri
Mas de Sant Josep
Mas de Toni
Mas de Vilella
Mas del Baladrer
Mas del Cirer
Mas del Gat
Mas del Geperut
Mas del Murtrar
Mas del Tinet
Mas del Tito
Mas dels Tarongers
Mas Destrals
Mas Escombroll
Mas Foresch
Mas Gassol
Mas Llorens
Mas Molinet
Mas Mosca
Mas Pinyero
Mas Robuster
Mas Roig
Mas Rossell
Mas Voltor
Mina La Ponderosa
Molinet del Batistot Murtrar

Partida de Gassol
Pla de Miquelet
Pont de Goi
Riera del Burguet
Riu Micanya
Romiguera
Serra alta d'en Gomis
Torrent d'en Ferreró
Urbanització Camí dels Muntanyans
Urbanització La Cabana
Urbanització Mas Llorens
Urbanització residencial El Remei